

Tabajdi Gábor

Kis állambiztonsági topográfia: titkos lakások Budapesten 1956–1978

Az állambiztonsági szolgálatok működésével foglalkozó tényfeltáró, illetve történeti tanulmányok döntő mértékben az egyes ügyek szereplőire és a politikai-társadalmi környezetre koncentrálnak. Általában kevés szó esik arról, hogy a titkosszolgálatok tevékenysége a valóságban hol zajlott, hol történtek a megfigyelések, a hálózati találkozók; melyek voltak a titkosszolgálati munka „hétköznapi” helyszínei.¹ Mindezt jórészt a kutatható iratok hiánya okozza.²

Alábbiakban a rendelkezésre álló források segítségével megpróbálom felvázolni a Budapesten létesített titkos objektumok egy jelentős csoportját, a találkozási³ és konspirált lakások⁴ elhelyezkedését, történetét (megszervezésük előzményeit) az 1956-os újjászervezést követő két évtizedben. Ezzel a szervek mindennapi munkájába kívánok betekintést nyújtani.

Előzmények: titkos objektumok, 1945–1956

A kommunista irányítás alatt 1945-től megszerveződő állambiztonsági szervek már a kezdetektől létesítettek és használtak titkos objektumokat. Ezekről azonban források hiányában csak töredékes ismeretekkel rendelkezőnk. Csupán egy-egy jelentősebb ügy (Rajk László vallatása⁵, Ujszászy István fogva tartása⁶, stb.) esetében derült fény az ilyen épületek elhelyezkedésére, funkciójára, sorsára. Valószínűleg sokáig az ÁVH központjában sem látták át a különböző módszerekkel megszerzett titkos objektumok egészét. Erre utal például, hogy az „egységes” Belügyminisztérium létrejötte után az átláthatatlan viszonyok megszüntetésére a központi ellenőrzéssel, kartotékrendszer felállításával egy 1953-as parancsban Bácsvány János áv. századost bízták meg.⁷ A tömeges hálózatépítést ugyanakkor néhány adat is jól szemlélteti: 1953-ban 1649, 1954-ben 1925 találkozási (továbbiakban: T-), illetve konspirált (továbbiakban: K-) lakást tartottak nyilván.⁸

Az ügynöki hálózattal történő kapcsolattartást szolgáló helyiségekre vonatkozó, jelenleg ismert, első átfogó rendelkezés 1956-ban született. Piros László belügyminiszter utasítása egyrészt a konspirációval kapcsolatos hibák katalógusaként értelmezhető, másrészt a parancsban felvázolt takarékosági intézkedések mögött felsejlik a Rákosi-rendszer súlyos gazdasági válsága. A rendelkezés továbbá a korábban a „törvények felett álló” állambiztonsági szervek korlátozásának kezdete is.⁹ A desztalinizáció légkörében keletkezett parancs a következő problémák megoldását sürgette: 1. A K-lakások egy részét túl nagy összegért vásárolták, több esetben „osztályidegen” személyektől. 2. Sokszor áron felül vették meg az ingatlanokat, ráadásul indokolatlanul nagy villákat igényeltek, nem vették figyelembe a „lakásnehézségeket”. 3. Probléma volt az objektumok legalizálása: az operatív tisztek nem tartózkodtak a lakásban, a közüzemi számlákat nem fizették ki. 4. Egyes címekre túl sok (megbízhatatlan) ügynök járt. 5. Előfordult, hogy egy házban több lakást is beszerveztek, és közülük némelyiket kiutalták belügyi alkalmazottnak is. 6. Hiányos volt a lakások nyilvántartása, ellenőrzése, ez szabálytalanságokhoz, visszaélésekhez vezetett.

Úgy tűnik tehát, hogy az ÁVH gyakorlata mind Budapesten, mind országos szinten még 1956-ban is továbbélt.¹⁰ A tömeges hálózatépítés és a kampányszerű állambiztonsági akciók időszakában a lakások beszerzésével, kezelésével kapcsolatban is számos működési hiba, pontatlanság, visszaélés történhetett. A problémák rendezésére azonban a forradalom kitörése miatt nem maradt sok idő, a helyzet ezen a területen is kaotikussá vált. Különböző források, többé-kevésbé ellenőrzött igazoló jelentések, visszaemlékezések szólnak arról, hogy az október végi napokban szélnek eresztett, vezetés nélkül maradt, rettegő ávosok közül többen hosszabb-rövidebb ideig

ilyen lakásokon húzták meg magukat. A menekülések, lebukások 1956 történetének részét képezik.¹¹ A forradalom napjaiban nemcsak az operatív iratok egy része, hanem számos titkos ingatlan szerepe is ismertté vált.

Újjászervezés, rendteremtés 1956 után

Az állambiztonság újjászervezése 1956 után elhúzódó folyamat volt. A Belügyminisztérium (BM) szervezetébe integrált operatív szerveket a megtorlás akciói közben kellett kialakítani. A kezdetben szűk hatalmi bázissal rendelkező kormányának nem volt ereje a titkosszolgálati korrupció letörésére, a zavaros helyzet így állandósult. 1957 márciusában BM-körlevél szólította fel a rendőr-főkapitányságokat az önkényesen birtokba vett objektumok visszaadására.¹² Valószínűleg ennek csak korlátozott mértékben sikerült érvényt szerezni, mert egy augusztusi belügyi parancs¹³ ismét szabálytalanságok, visszaélések sorát rögzítette: 1. Előfordult, hogy a B-pénzekből¹⁴ olyan konspirált lakásokat tartottak fenn, amelyekben operatív tisztek laktak. 2. Tovább használtak dekonspirálódott ingatlanokat, nem jelentették a lebukásokat a BM Külügyi Osztályának. 3. Túl nagy lakásokat igényeltek, a lakásínség ellenére. 4. Indokolatlanul nagy költségeket számoltak el.¹⁵ A rendteremtés jegyében a konspirált lakások kezelését a BM Külügyi Osztályhoz utalták. Kimondták, hogy csökkenteni kell a K-lakások számát, és a T-lakások szervezésére kell nagyobb gondot fordítani. A nyílt állományú tiszteknek megtiltották, hogy ilyen ingatlanokban lakjanak, kiköltözésükre december 31-ig adtak határidőt (addig is a lakbér és a közüzemi díjak fizetésére kötelezték őket). Egy új szabályzat kiadására külön bizottságot állítottak fel.¹⁶

1958-tól a belügyi vezetők mind gyakrabban hangoztatták a fokozatos áttérés szükségességét a nyílt nyomozásokról a (titkos) operatív munkára.¹⁷ Az állambiztonságiak az ÁVH-s megfélemlítések helyett (már a megtorlás éveiben) a manipuláció finomabb eszközeit kezdték alkalmazni. A társadalmi béke megteremtése (normalizáció, konszolidáció) érdekében a titkosszolgálatoknak láthatatlanná kellett válniuk. Mint ismert, a szolgálatok elrejtését szolgálta, hogy a politikai rendőrséget a Belügyminisztérium keretében szervezték újjá (például a rangjelzésekben eltűnt az államvédelmi „áv.” jelző). Ebben a folyamatba illeszkedett azoknak a titkos objektumoknak az áttekintése, ahol a politikai nyomozók mindennapi munkájukat végezheték. A lakások elhelyezkedését ugyanis meghatározta a korábbi évek szervezőmunkája (az ÁVH-s örökség). Bár már 1957-ben intenzív átszervezések indultak meg, az egyes osztályok közti arányok még évekig jól mutatták a korábbi totális szemléletet. A későbbiekhez képest 1958-ban például rendkívül magas volt a szabotázs-elhárításhoz tartozó találkozási helyek száma. (I. a statisztika adatsorait). Ez azzal a szemlélettel függött össze, amely minden termelési probléma, baleset stb. mögött az ellenséges szándékokat sejtette és kutatta, így a titkosszolgálatok jelentős erőforrásait igényelte a gazdaság ellenőrzésére.

A lakások elhárítási területenkénti megoszlása (1958)¹⁸

	T-lakás	K-lakás
Kémelhárítás	150	42
belsőreakció-elhárítás	215	32
ipari szabotázs elhárítás	155	8
mezőgazdasági elhárítás	103	–
közlekedés és posta elhárítása	91	14
fegyveres erők elhárítása	118	20
Egyéb	217	24

A lakások megoszlása a beszerzés ideje alapján (1958)¹⁹

beszerzés ideje	T-lakás	K-lakás
1945-54	293	28
1955-56	236	43
1957	168	40
1958	352	29

A konszolidált állambiztonság működése

A titkos ingatlanok újabb, átfogó felmérésére, a helyzet átgondolására az állambiztonság következő (a Kádár-korszakban legjelentősebb) átalakítása után, 1963-ban került sor.²⁰ Az átszervezések eredményeként ekkorra a megyék között nagyjából egyenletesen helyezkedtek el a titkos objektumok.²¹ 1963. szeptember 12-én országosan összesen 216 K-, illetve 639 T-lakást tartottak nyilván, ami kevesebb mint fele volt a tíz évvel korábbi találkozási helyeknek. A konspirált ingatlanok jelentős része a fővárosban létesült, illetve a felsőbb szintű (központi) állambiztonsági részlegek kezelésébe tartozott. A központi szervek 171 K-, és 386 T-lakással rendelkeztek (a BM III/III. Csoportfőnökség 54 K-, és 96 T-lakást használt).²² A statisztikai adatsorok szerint a hatvanas években a hálózati személyek felével már ilyen helyszíneken találkoztak tartótisztjeik. Egy-egy lakásra átlagosan 6-7 ügynök járt.

Az új ingatlanok kiválasztásánál figyelembe vették a zavartalan megközelíthetőséget. A lakásokat többnyire „modern házakban” választották ki, ahol nem volt akkora „rálátás”, azaz a lépcsőházból csak 2-3 bejárati ajtó nyílt. Valószínű tehát, hogy az átszervezések során a gangos bérházakban található találkozási helyektől is megszabadultak.²³ A lakások beszerzése kizárólag „hazafias alapon”, azaz az önkéntesség elve alapján történt. A megbízhatóságot garantálta, hogy a T-lakások tulajdonosainak majd nyolcvan százaléka az MSZMP tagja volt.²⁴

A lakások szervezésében azonban továbbra is különböző problémákkal kellett megküzdeni. Az éberségre, a mások iránti bizalmatlanságra, a rendre nevelt társadalom, a lakóközösségek figyelmét nem volt könnyű kijátszani. Külön nehézséget jelentettek a hatalom helyi képviselői: a házmesterek, tömbbizalmik stb., akik árgus szemekkel figyelték a lakók mindennapjait. A leginkább árulkodó jel a lakás kihasználatlansága volt, amire rengeteg apró jelből lehetett következtetni (mérőórák, postaforgalom, zaj stb.).²⁵ Több esetben az egyedülálló nőkhöz járó vendégek magas száma vált gyanússá a lakótársak előtt. Egy ilyen esetben például előfordult, hogy „erkölcstelen életmód” miatt feljelentették az illetőt.²⁶ Problémát jelentett egy-egy lakás előtörténetének figyelmen kívül hagyása. (Valószínűleg az 1956-ban bekövetkező iratpusztulás komoly nehézségeket okozott a szerveknek. Míg a lakótársak emlékezetében pontosabban élt egy-egy korábbi ingatlan sorsa.)

A legnagyobb gondot azonban a lakások beszerzése okozta. Az állambiztonsági szervek egyes módszereit – a korabeli jelentések alapján – korántsem sikerült titokban tartani. Egy 1963-as összefoglaló szerint: „A kivándorló személyek lakásainak a BM által való igénybevétele annyira elterjedt a köztudatban, hogy esetenként polgári személyeket is BM-alkalmazottnak tartanak, mert megkapják a kivándorlók lakását. A kivándorlók lakását a környezet figyelemmel kíséri. Az ellenőrzések adatai felszínre hozzák, hogy a lakóknak először az tűnik fel, hogy egyedülálló személy kapja meg a 2-3 szobás lakást, aki keveset tartózkodik otthon. Ezt találgatások követik, majd a lakást le kell építeni a dekonspiráció veszélye miatt.”²⁷

A jelentésekben egyébként egészen abszurd eseteket is megörökítettek. Például a BM III/III-3. Osztály²⁸ által használt „Móricz” fedőnevű K-lakás (korábbi lakója, aki Kanadába vándorolt ki, Torontóból ironikus képeslapot küldött egykori lakcímére, ebben „jó feketézést és konyakozást” kívánt az „új lakóknak”. (A felülvizsgálatot folytatók szerint a külföldre távozók gyakran kapcsolatban maradtak a szomszédjaikkal.) Könnyen le lehetett bukni, ha a lakással valamilyen baleset, pl. csőrepedés történt. Egy ilyen

esetben a lakótársak az *Esti Hírlap*nál keresték szomszédjukat, mivel a lap újságírójának adta ki magát. Miután ott nem találták az adott nevű kollégát, egyből a BM-et értesítették, hogy küldjenek ki egy takarítónőt. Megegett az is, hogy a lakást karbantartó belügyi alkalmazottak beszélgetése buktatott le egy ingatlant.²⁹ Mindezek elkerülésére az állambiztonság vezetői az ellenőrzések szigorításával, központosítással próbálkoztak. Új ingatlanok például a fővárosban 1964-től csak a Fővárosi Tanácson keresztül kerülhettek az operatív osztályokhoz. Ezzel egy időben megkezdődött a vállalati irodák, raktárok és üzlethelyiségek titkosszolgálati felhasználása is. A folyamatos átszervezések ellenére egyes városrészekben fennmaradt az objektumok „zsúfoltsága” is. Budapesten a lakások többsége az V., XI. és XIII. kerületben volt. Különösen népszerű találkozási helynek számított Újlipótvárosban a Pannónia (később Rajk László) utca és a Pozsonyi út környéke. (A Pannónia utca 34. szám alatt a hatvanas évek elején négy lakást is használtak a szolgálatok, ráadásul a házban még egy ügynök, a közelben pedig több operatív tiszt is lakott.) Ez nemcsak azért volt veszélyes, mert a hálózati személyek és az operatív tisztek összetalálkozása dekonspirációhoz vezethetett, hanem mert a lakások legalizálását is megnehezítette.

A lakásokkal kapcsolatos titoktartást biztosítani kellett az állami, illetve tanácsi szervek felé is. 1970-ben például az építésügyi és városfejlesztési miniszter rendelete alapján a házkezelők felmérték az összes bérbeadás útján értékesített ingatlant. A Belügyminisztériumban így külön képzéseket kellett szervezni annak érdekében, hogy a K-lakásokat felkeresőknek tényleg úgy tűnjön, hogy azokat mindennapi célokra használják.³⁰ Az ügy egyébként utal az állambiztonság érdekérvényesítő képességére is. Jelesül, hogy nem sikerült más módon elérni, hogy ez a néhány lakás valahogyan kimaradjon a vizsgálatokból.

A XIII. kerületi városrészben található lakások elhelyezkedése a belügyi vezetést, illetve az összefoglalókat készítő munkatársakat is kiemelten foglalkoztatta. Több, az Újlipótvárost ábrázoló kézzel rajzolt vagy grafikus térkép is fennmaradt különböző címek bejelölésével.³¹ Bár az anyagokban nem szerepel, az itteni „zsúfoltságnak” több oka is lehetett: 1. a BM épületének (Jászai Mari tér) közelsége (1962-ig). 2. A városközpont közelsége. 3. Az itt található, az 1960-as években modernnek számító lakások. 4. A városrészből kivándorló polgárok felszabaduló lakásai. 5. A célszemélyek és potenciális együttműködők lakhelyei.

A hálózati személyek és a tartótisztek a lakásokat leggyakrabban tanulás címén keresték fel. Emellett néhány személyt, egy-egy operatív tisztet albérlőként is be lehetett jelenteni. A fedőtörténetekkel azonban könnyű volt lebukni. Fennmaradt például egy olyan eset, amikor a filmesként bemutatkozó operatív tisztet egy valóban a szakmában dolgozó lakó leplezte le. A felülvizsgálati anyagok szerint azonban a legnagyobb gondot a sablonos „fedési módok” okozták. Újlipótvárosban ezek gyakori használata miatt „a házban vagy a környéken lévő ügynökség, a házmesterek feltehetően felismerhetik ebből a lakás használatának célját. A Pannónia utcában és a Pozsonyi úton majdnem mindenütt újságíróként mutatkoznak be a házmesterek.”– szöveg az összefoglaló kritikája.³²

A lakások és hálózati személyek zsúfoltsága, a pontatlanul vezetett B-dossziék miatt 1963 második felétől mind több átfogó intézkedést, ellenőrzést végeztek. Ennek következtében több lakást megszüntettek, mulasztásokért operatív tiszteket vontak felelősségre. Végül 1964 decemberében megjelent a konspirált és találkozási lakások használatának és anyagi ellátásának szabályzata.³³ Ez rendelkezett a lakások használatáról, nyilvántartásáról, a mellékelt berendezési normák pedig a korabeli belügyes lakáskultúra lenyomatai (I. a mellékletet). A BM költségén vett felszereléseket ettől kezdve szigorúan leltározták, és központilag ellenőrizték.³⁴

A Belügyminisztériumban a hatvanas években lefolytatott felülvizsgálatoknak köszönhetően a K- és T-lakások mellett az operatív szervek néhány K-villájának³⁵ története is megismerhető az ÁBTL dokumentumai³⁶ alapján. A komplex állambiztonsági feladatok elvégzését szolgáló épületekkel kapcsolatos adminisztráció hiányosságait minden esetben kritikusan illették a jelentések. Az ingatlanokról készült környezettanulmányok ugyanakkor érdekes adalékokat szolgáltatnak arról, hogy a korabeli közvélemény miként tekintett egy-egy, a környéken található „titokzatos” épületre. Az összefoglalókból az is kiderül, hogy a hálózati személyekről és a

tartótisztekről az egyes találkozási helyek szerint részletes statisztikákat és nyilvántartásokat vezettek (I. mellékletet).

Bár a különböző belügyi ingatlanok történetével kapcsolatban még számtalan kérdés tisztázatlan, a rendelkezésre álló források töredékesek, néhány folyamat azért nyomon követhető. A lakások „minőségi követelmények” szerinti cseréje például a hatvanas években lendületesen folytatódott, a konspirációs szabályok is finomodtak.³⁷ Egyre több (megbízhatósági kritériumot rögzítő) adat került a nyilvántartásba.³⁸ A rendezett adatsorok, az együttműködők listája további lehetőségekkel is szolgált az állambiztonság számára. 1972 májusában például Csáki Ernő alezredes, a III/III-2. Osztály³⁹ vezetője tippkutatás céljából kérte azon volt T-lakástulajdonosok kimutatását, akiket 1967 után zártak ki, és Budapest I., V., VI., VIII. és XI. kerületeiben laktak. A BM Nyilvántartó Központ 1. Osztály júliusban a kartonjegyzéke alapján egy fedőnevekkel, címekkel ellátott listát bocsátott rendelkezésére.⁴⁰

A BM III. Főcsoportfőnökség szervei 1974. június 30-án Budapest területén 144 T- és 183 K-lakással, valamint 1822 foglalkoztatott ügynökkel rendelkeztek (lásd az alábbi három táblázatot).⁴¹ Ez azt jelenti, hogy a BM III. Főcsoportfőnökség szervei használatában lévő T-lakások ötöde, a K-lakások négyötöde és a foglalkoztatott hálózat harmada a főváros területén volt. A lakások többsége továbbra is a belső és nagy forgalmú kerületekben (II., V., XI., XIII.) helyezkedett el. Túlnyomó részüket 1964 után szervezték be, ugyanakkor az állandóságot mutatatta, hogy a T-lakások tulajdonosainak kétharmada már több mint öt éve állt az állambiztonság rendelkezésére. Ők többnyire közép- vagy időskorú férfiak, párttagok voltak.

A belügyben immár számon tartották az adott épületben lakó hálózati személyeket és ezek nyugati kapcsolatait, utazásait. Az összesítések szerint a „lakásgazdák” esetében ezekkel kapcsolatban nem merültek fel különösebb problémák. Beszervezésük továbbra is „hazafias alapon”, tehát az önkéntesség elve alapján történt. Többségük ellenőrzött, megbízható személy volt, aki „szívesen végezte munkáját”. Ezt a fajta hálózati munkát anyagi haszon miatt csupán három fő végezte!

T- és K-lakások Budapest területén (1974. október 15.)⁴²

	T-lakás	K-lakás
I. kerület	13	10
II. kerület	13	20
III. kerület	3	4
IV. kerület	-	1
V. kerület	19	33
VI. kerület	12	17
VII. kerület	10	18
VIII. kerület	8	8
IX. kerület	5	7
X. kerület	-	-
XI. kerület	24	17
XII. kerület	8	5
XIII. kerület	17	31
XIV. kerület	9	11
XV. kerület	1	-
XVI. kerület	2	1

A budapesti T- és K-lakások megoszlása a beszerzés ideje szerint (1974. október 15.)

	T-lakás	K-lakás	Összesen
1950-ig	2	-	2
1951-1956	23	3	26
1957-1960	22	17	39

1961–1963	12	36	48
1964–1967	27	49	76
1968–1970	28	48	76
1971	8	13	21
1972	12	13	25
1973	7	4	11
1974 első félév	3	–	3
Összesen	144	183	327

T-lakásgazdák statisztikai jellemzői (1974. október 15.)

kor	nő	férfi
25–35	2	6
36–45	11	16
46–55	16	22
56–70	27	28
70–	9	7
összesen	56	79

MSZMP-tag: 100 fő, KISZ-tag: 2 fő, pártonkívüli 42 fő

1976-ban a gazdasági-, társadalmi- és operatív körülményekben bekövetkező változások miatt ismét nekiláttak a lakásokkal kapcsolatos koncepció átgondolásának.⁴³ A miniszteri helyzetértékelés még ekkor is sokallta a nyilvános helyeken lebonyolított találkozók számát, de számolt azzal is, hogy korlátozottak a lehetőségek új K-lakások létesítésére. A fő fejlesztési irány így a T-lakások szervezése lett, konspirált lakásokban ezt követően csak a „kvalifikált”, „kellően ellenőrzött”, illetve a fontosabb ügyekben dolgozó ügynököket igyekeztek fogadni. Ugyanakkor az állambiztonság munkatársai a növekvő mobilitással, szabadidővel számolva új találkozási lehetőségeket kezdtek el kutatni. Innentől kezdve a hálózati személyekkel történő kapcsolattartás színhelyeiként jöhettek számításba a különböző intézmények, hivatalok, nyaralók, üdülők, múzeumok, könyvtárak, szállodák, hotelek, motelek, kempingek, turistaházak, IBUSZ-lakások, erdészházak, végső soron „minden más, a feladat ellátására alkalmas” helyszín. A lakások használatának elveit egyszersmind minden korábbi rendelkezésnél részletesebben rögzítették. Így például egy objektumban összesen legfeljebb tíz személyt lehetett fogadni. Azonos ügyekben dolgozó hálózati személyek nem járhattak egy lakásra, továbbá a társadalmi kapcsolatokat, illetve az SZT-tiszteket csak külön helyszíneken lehetett beszámoltatni. Valószínűsíthetően a korábbi negatív tapasztalatok miatt kiemelt figyelmet kellett fordítani a találkozók adminisztrálására, a megbízható takarítók kiválasztására, vagy a megközelítés biztosítására (önellenőrzés, szolgálati gépkocsik használatának tilalma). A „bérbeadókkal” kapcsolatban ekkor rögzítették, hogy a lakásgazda az állambiztonsági szervek hálózatának tagja – más hálózati feladat híján –, minősítése szerint titkos megbízott (tmb.), a statisztikai besorolásoknál a funkciója pedig „T-lakásfenntartó”. Kiválasztására, beszerzésére más hálózati személyekhez hasonlóan került sor. Az együttműködés motivációjával kapcsolatban fontos kitétel volt, hogy huzamosabb együttműködés után a Belügyminisztérium (lehetőségei szerint) segítséget nyújthatott az illető „egzisztenciális problémáinak megoldásában”.

A titkos ingatlanok kezelésének utolsó ismert szabályozására 1978-ban került sor.⁴⁴ Ennek háttérében a hálózati szabályzat módosulása és az új lakásgazdálkodási jogszabályok álltak. A parancs főként szigorításokat tartalmazott: új K-lakás létesítésére csak államtitkári, illetve miniszterhelyettesi (főcsoportfőnök) engedéllyel kerülhetett sor. Határozottan rögzítették, hogy a lakások csak hálózati munka céljára vehetők igénybe, a használaton kívüli ingatlanokat sem lehet szociális célra felhasználni. A karbantartást, javítást csak szakipari vállalat vagy szövetkezet végezhetette (magánkisiparos csak kivételesen sürgős esetben), a bútorokat, felszerelési tárgyakat állami vagy szövetkezeti

kereskedelemből kellett beszerezni. Külön legalizáló személy beköltöztetése államtitkári, miniszterhelyettesi engedéllyel volt lehetséges. Ilyenkor a költségek 30–50%-át kellett az illetőnek megfizetnie. A T-lakásért egyébként bérleti díjat lehetett elszámolni az „operatív érdekeknek” megfelelően. Az esetleges jutalmak mellett a lakások felszerelési tárgyait is kiegészíthették 10 000 forintos értékhatárig.

A konspirált és találkozási lakások szervezése, működtetése időközben beépült az állambiztonsági tananyagba, sőt az elvek elsajátítását külön BM-oktatófilmek⁴⁵ segítették elő. (Ennek képsorait Papp Gábor Zsigmond dokumentumfilmjében – Az ügynök élete⁴⁶ – ma már bárki megtekintheti.)

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a K- és T-lakások mellett az állambiztonság az alkalmi, hivatalos és társadalmi kapcsolatai révén számos más ingatlant is igénybe vett az egyes akciók során. A pontosított, majd számítógéppel feldolgozott nyilvántartások révén a szolgálatok mindig találtak olyan helyiségeket, együttműködő „alkalmi kapcsolatokat”, ahonnan, illetve akiktől célszemélyeiket megfigyelhették, lehallgathatták, vagy a különböző akcióikat biztosíthatták. Ezek számát ma még csak becsülni lehet, elhelyezkedésükre az egyes objektumdossziék adataiból tudunk következtetni. A K- és T-lakások 1974-es címlistája azonban egy korabeli összesítés alapján rendelkezésre áll.⁴⁷ Így képet kaphatunk arról, miként és hol voltak jelen a hetvenes évek közepén az állambiztonság munkatársai a főváros mindennapjaiban. A címlistát böngészve úgy tűnik, hogy két évtizedes szervezőmunka és a fokozatosan szigorodó szabályozás eredményeként a szolgálatok munkájához nélkülözhetetlen ingatlanok már többé-kevésbé észrevétlenül helyezkedtek el a forgalmas városi környezetben.⁴⁸

Dokumentumok

Az alábbiakban három K-villa 1967-es felülvizsgálati anyagából közlünk összefüggő részleteket.⁴⁹ Az épületek különlegessége, hogy egy ideig három ismert és az állambiztonság történetének szempontjából is jelentős lakójuk volt. A villákban élt egy ideig Péter Gábor, Károlyi Mihályné, illetve Noel Field és családja. A dokumentumokat szöveghűen közöljük.

„Petőfi Otthon”

A III/II. Csoportfőnökség használta a villát 1955-től 1963-ig. A villa Péter Gáboré volt, kiköltözése után a BM irodának és szállodának rendezte be. A lakás létesítésével kapcsolatos anyagok az ellenforradalom alatt megsemmisültek, így az ellenforradalom előtti felhasználásáról (az oda járó operatív állományról, hálózatról) a dossziében adatok nincsenek.

1958-ban a villát a „Külügyminisztérium” fedésével legalizálják és használják mint „külügyi vendégvillát”.

A dossziében elhelyezett anyagok alapján megállapítható, hogy 1958-ban, 1960-ban és 1961-ben készítettek környezettanulmányt a villáról. A környezettanulmányok egyöntetűen azt bizonyítják, hogy a környezetben élő személyeknek tudomása van arról, hogy Péter Gábor kiköltözése óta a villa az ÁVH, illetve a BM tulajdona. Ezt a körülményt az is alátámasztja, hogy a villa gondnokai közül senki nincs bejegyezve a lakónyilvántartó könyvbe, azon a címen, hogy a nyilvántartást a BM végzi el.

A dossziében lévő névsorok szerint a III/II. Csfséggel együtt 25 operatív tiszt és 11 hálózati személy ismerte a villát. A [III/]III. Csoportfőnökség által rendelkezésünkre bocsátott kimutatás szerint 1966. I. 1-től 1967. V. 31.-ig a villában 9 esetben tartottak találkozót „Szekeres” és „Kuti” fn. ügynökkel. A dossziében elhelyezett találkozási grafikon szerint 22 alkalommal volt találkozó a fenti ügynökökön kívül „Pesti”, „József” és „Lázár” fn. ügynökökkel is.

A találkozási grafikonok, a dossziében elhelyezett írásos anyagok alapján megállapítható volt, hogy a „Petőfi Otthon” K-villát a II/2. Osztály⁵⁰ állományával együtt 36 operatív tiszt ismeri, akik közül 10 fő ma már nincs a BM állományában. A III/II. Csfség hálózatából 7 fő, a III/III. Csfség hálózatából 1964 óta 36 fő volt találkozóan a

villában. A III/III. Csfség hálózati személyei közül 11 fő ma már nem szerepel a statisztikai adatlapon a Csoportfőnökség hálózatában, 1 fő beszerzése meghiúsult (akit később vizsgálati eljárás alá vontak, majd a bíróság devizagazdálkodást sértő bűntett miatt pénzfőbüntetésre ítélte), 2 személyt korábban (1961–62-ben) kizártak dekonspiráció, illetve hírszerző lehetőség hiánya miatt, 1 főt átadtak a Somogy megyei párhuzamos alosztálynak. 7 fő feltehetően más operatív szerv hálózatába tartozik.

A Találkozási Grafikon szerint Győr, Tatabánya is járt a villába találkozókra, ugyanígy a III/II. Csfség és a BRFK is.

„35-ös villa”

A villát konspirált találkozások lebonyolítására 1950-től a volt II/5. Osztály⁵¹ használta az ellenforradalomig. 1958–1959-től 1962-ig a villában külföldi vendégek voltak elszállásolva, illetve 1963-ig gróf Károlyi Mihályné lakott benne. A III. Csoportfőnökség 1963-ban vette át a BM Külügyi Osztálytól K-lakás céljára.

A villa fedése DTEI⁵² alapon történt – ez látszott a legvalószínűbbnek, mert korábban is külföldi személyek jártak időközönként a villában. Gondnoknak egy BM-dolgozó szüleit alkalmazták, akik már 1961-től más helyen hasonló feladatokat láttak el.

A K-villa környékén lakókat a szervezéskor nem priorálták, környezettanulmányt nem készítettek. A III. Csfség nyilvántartójának dossziéellenőrzésekor tett észrevétele alapján végezték el az ellenőrzést 1965-ben, melynek során megállapították, hogy a környezetben lakók közül 1 személy ellen háborús és népellenes bűntett miatt indult eljárás 1946-ban, 5 fő pedig különböző társadalmi tulajdon, testi épség elleni bűntettek miatt szerepel a bűnügyi nyilvántartóban. Mind a 6 fő a K-villa fő-, illetve mellékbejáratával szemben lakik.

A III/2. Osztály adatai szerint jelenleg a „35-ös villa” környezetében lakik:

a 19. sz. házban a III/III Csfség élő hálózata;

a 37. sz. házban a volt II/5. Osztálynak volt K-villája;

az 51–53. sz. házban a III/II Csfség élő hálózata.

A fentiek nem elhanyagolható jelenségek, annál is inkább, mert a területen lakó hálózati személyek feltehetően hasonló lakásokra járnak, így a környezetben élő „szóbeszéd” hozzájuk is eljuthat, s azt tapasztalataik alapján megerősíthetik.

Ugyanebben az időben készített környezettanulmány szerint a villa legalizálása a környezetben nem megnyugtató. A lakók tudomása szerint 1956-ig a villa az ÁVH tulajdona volt, jelenleg a BM használja összejövetelek céljából. 1963 óta a villát misztikum veszi körül – „ami ott történik, az titok”.

A villát fedő legenda fokozottan magára vonta a környezet figyelmét, amit alátámaszt a gondnok házaspár zárkózott, visszahúzó magatartása, még a szomszédok köszönését sem fogadják. Az 1965-ben készített jelentésben javasolták a villa lecserélését, azonban erre ez ideig nem került sor.

A III. Csoportfőnökség kimutatása szerint 1966. I. 1-től 1967. V. 31-ig 145 találkozó volt megtartva Pálfi ets. alosztályáról⁵³ 21 hálózati személlyel és 8 társadalmi kapcsolattal, Zalai elvtárs alosztályáról⁵⁴ 153 találkozó 8 hálózati személlyel.

A feltüntetett hálózati személyeket nyilvántartásunkban leellenőriztük:

Pálfi elvtárs alosztályánál feltüntetett 21 hálózati személy közül 1 fő – „Tóth Péter” – korábban lett kizárva, jelenleg társadalmi kapcsolatként foglalkoztatják, „Koppány” és „Tapasztó” ügynökök más operatív szerv hálózatai. „Professzor”, „Diplomata”, „Tóth”, „Somlai”, „Kiss L.” fedőnevű hálózati személyekről adatlap nincs a III/2. Osztályon. A villába járó ügynökök közül 1957-ben 1 főt, 1958-ban 3 főt, 1959[-ben], 1961-ben 1-1 főt, 1963-ban 3 főt szerveztek be. „Makkai” és „Csurgó” fn. ügynököket 1966 júniusában szervezték be, és júliusban tartottak velük találkozót a villában. „Tanárnő” beszerzése 1966. XII. 19-én történt meg, ezt megelőzően májustól havonta vitték a villába.

„Kuti” fn. ügynök beszerzése 1966. II. 16-án történt, áprilisban a 35-ös villában bonyolították le vele találkozót.

(„Kuti” és „Szekeres” Pálfi elvtárs és Zalai elvtárs adataiban egyaránt szerepel.)

Zalai elvtársék megjelölt hálózati személyei közül „Zoltán” fn. ügynök a III/I. Csfség hálózatába tartozik. Közülük 1958-ban, 1960-ban, 1961-ben 1-1 főt, 1963-ban 2 főt szerveztek be. „König” fn. ügynököt az 1967. II. 21-i beszerzése után májusban vitték a K-villába találkozóra.

A B-dossziében 15 hálózati személy van feltüntetve, akik a villában járnak találkozóra, 7 fővel közülük 1965 óta a villában nem találkoztak, 1964-ben a Szolnok megyei párhuzamos alosztály ügynökével találkoztak egy alkalommal a villában. Az adatok szerint 45 hálózati személy ismerte meg a villát, ezenkívül 25 operatív tiszt járt ott találkozókra, akik közül 2 fő már nincs a BM állományában.

„Mezei-villa”

1950-től 1952 végéig a villát a II/5. Osztály használta K-lakásként, az eredeti tulajdonostól bérelve. Ekkor polgári személy részére utalták ki – államosítás folytán –, amikor is ÁVH-s gépkocsivezető költözött be a villába. 1955 nyarán egy angol állampolgárságú család foglalta el, Field Noel, aki ekkor szabadult a börtönből (1952-ben összeesküvésért ítélték el.) Szabadulása után kapta a villát, s „AB” rendszámú gépkocsival járt munkahelyére. A család felszínes kapcsolatot tartott a villa egyik angolul beszélő szomszédjával, egyébként zárkózott életmódot éltek. Az angol követség egyik „DT” rendszámú gépkocsiján is jártak hozzájuk. Az utca 46. sz. villájában lakókhöz is jártak az angolok DT-s kocsival.

Az angol család elköltözése után vált ismét lehetővé a villa konspirált célokra való felhasználása. Legalizálásként a Híradót és a Dokumentum Filmgyárat használtuk fel, azzal, hogy a „Mezei-villa” a filmstúdió vendégvillája, ahol külföldi és vidéki szakmabeliek szállnak meg.

Gondnokként egy volt ÁVH-s – aki az ellenforradalom során megsérült, majdnem járóképtelen – elvtárs feleségét alkalmazták, a BM Külügyi Osztály polgári alkalmazottjaként. A tömbbizalminál történt jelentkezéskor a személyi igazolvány bejegyzése alapján a tömbbizalmi értesült, a gondnok BM-es munkahelyéről.

A környéken lakók előtt feltűnő jelenség, hogy a gondnok házaspár – ahol a férj ÁVH-s munkahelyéről és feltehetően a feleség BM-es munkahelyéről értesültek – a környék lakóival nem barátkozik, arra hivatkozva, nem tudják, hogy mikor érkeznek a vendégek a villába, és ott ki kell szolgálni őket. Ha viszont a villa vendégei felől érdeklődnek, azt a választ adják, hogy sokszor ők sem látják az érkező vendégeket, mert nem mehetnek fel a villa felső részébe, ha a vendégek megérkeztek.

A villában általában hetente van vendég – ahogy a környékeliek észlelik – különböző állampolgárságúak, akiket általában a filmstúdió igazgatója vezet oda. A vendégekkel gyakran nők is megjelennek, és akkor a villa ablakai mindig le vannak függönyözve, egyébként sok esetben nyitva látni az ablakokat is. A villával kapcsolatban a környék lakóinak misztikus elképzelései vannak. Titokzatos villának tartják, mert lakói felől senkinek sem szabad érdeklődni. Azon a véleményen vannak, hogy a „Studio” azért tartja fenn a villát, hogy „ott esténként magasabb beosztású vezetők részvételével a nép számára nemkívánatos találkozókat bonyolítsanak le”. Ezt a feltevésüket többek között arra alapozzák, hogy nemegyszer „A” rendszámú kocsikat lehet látni a villa előtt parkírozni.

A beszerzéséskor a kötelező priorálásokat elvégezték. Operatív nyilvántartásunkban 1961-ben 2 személy szerepelt a 15. sz. házban: 1 fő a Magyar Közösség tagja volt, 1 főt ellenforradalmi tevékenység miatt 1960-tól 1963-ig F-dosszié alapján tartottunk ellenőrzés alatt.

Környezettanulmányt a K-lakás létesítése előtt nem készítettek. 1963-ban a helyi nyilvántartó ellenőrzése több hiányosságot sorol fel: nincs megjelölve a hálózat, az operatív állomány, aki a villát használja. A tartó által írt jelentés szerint a villát a Csoportfőnökség a- és b-alsztály minden beosztottja ismeri, használta és használja a villát, akciókra, beszerzésekre, ügynöki kiképzésekre, kiutazás előtti nagyobb eligazításokra. A hálózat egy része a villa rendeltetését ismeri. Az operatív tiszt szerint a K-lakás megszervezése óta még dekonspirációs veszély nem vetődött fel, így ellenőrzését konspirációs okok miatt nem tartották szükségesnek. Ezt követően 1964-ig

készít környezettanulmányt a helyi kmb-s⁵⁵, aki a fentiekben leírt véleményét hozta az operatív tiszt tudomására, a villa használatát illetően.

A villába járó operatív tisztek és hálózati személyek adatai ezt követően sincsenek feltüntetve. A különböző átiratok, igénylések stb. alapján 21 operatív tiszt tudott a villáról, közülük 5 fő már nincs a BM állományában. A dossziében elhelyezett felhasználásról szóló jelentés szerint 1964-ben „Kovács”, „Ügyvéd” „Pasaréti”, 1965-ben „Hegedűs Miklós”, „Erdélyi” ügynökök beszerzése történt a villában. Ezenkívül még egy beszerzés van megjelölve 1965. évben, ahol a beszerezett személy fedőnevét nem tüntették fel. 1966. évben a villában végrehajtott beszerzésekről – a kimutatás szerint 2–3 napon tartottak – adatok a B-dossziében nincsenek.

A villát 1966. IV. negyedévében tatarozták, a dossziében lévő feljegyzés szerint ez idő alatt a villát nem használták. Ennek ellenére a kimutatás szerint az alábbi kiadások voltak:

	Vásárlás	rezsi (TV, villany, telefon stb.)
október hó	219- 334.50	206-
november hó	226.90 284.50	866
december hó	226.90 334- 1.625.80	237 1.309- Ft

A dossziékban lévő számlák összege – egy kivételével – egyezik a [ki]mutatás adataival. A novemberi költség számla összege nem 866-, hanem 506 Ft.

A villa telefonkölsége igen magas, a havi 64 Ft-os alapidj mellett 120-, 130 Ft-os telefonszámlák vannak. Október, november, december hónapban 206-, 250-, 237- Ft végösszegű telefonszámlák.

A tatarozás alatti magas telefonbeszélgetés, havonta 142, 186, 173 helyi beszélgetés, egyáltalán nem indokolt. Ugyanakkor a „Petőfi Otthon” telefonszámláján 1966 évben a legmagasabb helyi beszélgetés 88 volt, november hónapban, általában havonta 30–50 között volt.

[ÁBTL 1.11.10.Nytsz. 653/6. sz. n., 1967. aláírás nélkül (52. d.)]

2. A konspirált és találkozási lakások használatának és anyagi ellátásának szabályzatának 1. számú melléklete: a K-lakások berendezési normája, 1964. december 1.

Ebédlőszoba			Személyzeti szoba		
	Ebédlőasztal	1 db		Kétajtós szekrény	1 db
	Nagy tálaló	1 db		Sezlon	1 db
	Kis tálaló	1 db		Kerek asztal	1 db
	Vitrin	1 db		Szék	2 db
	Szék, kárpitozott	6 db	Fürdőszoba		
	Virágállvány	1 db		Pipereszekrény	1 db
				Piperepolc	1 db
Kombinált szoba				Szappantartó	1 db
	Kombinált szekrény	1 db		Törülközőtartó	1 db
	Rekamié,	1 db	Igényelhető		

	kétszemélyes		(lakásonként)		
	Fotel	2 db		Függöny és karnis	1 db
	Szék	2 db	(lakásszobánként)		
	Kerek asztal	1 db		Szőnyeg, szobai (spárga)	1 db
	Könyvállvány	1 db		Összekötőszőnyeg (spárga)	1-2 db
	Telefonasztal	1 db		Csillár	1 db
	Rádióasztal	1 db		Kép	1 db
	Virágállvány	1 db		Fűtési eszköz	1 db
			Mellékhelyiségenként		
Hálószoba				Opálbura csőingával	1 db
	Háromajtós szekrény	1 db	Lakásonként		
	Ágy, 2 személyre	1 db		Étkészlet	1 db
	Fotel	2 db		Evőkészlet	1 db
	Szék	2 db		Mokkaskészlet	1 db
	Kerek asztal	2 db		Likőröskészlet	1 db
	Fésülködőasztal	1 db		Boroskészlet	1 db
	Tükör	1 db		Vizeskészlet	1 db
	Éjjeliszekrény	2 db		Tálca	2 db
	Éjjeli lámpa	2 db		Lábas fedővel	2-3 db
				Fazék fedővel	2-3 db
Dolgozószoba				Autoszifon	1 db
	Íróasztal	1 db		Cigarettdoboz	1 db
	Írókarszék	1 db		Kávédaráló	1 db
	Könyvszekrény	1 db		Kávéfőző	1 db
	Kanapé	1 db		Rezsótűzhely	1 db
	Fotel	2 db		Rádió	1 db
	Szék	2 db		Nipp	10 db
	Kerek asztal	1 db		Nipp alátét	20 db
	Virágállvány	1 db		Hamutartó	2-3 db
	Telefonasztal	1 db		Virágváza	2-3 db
	Íróasztal lámpa	1 db		Asztalterítő, asztalonként	2 db
	Papírkosár	1 db		Ágynemű, 1-2 személyre váltással	
Hall				Könyv	20-30 db
	Kanapé	1 db		Törülköző	2 db
	Fotel	2 db		Takarítóeszköz-készlet (vödör, partvis, seprő, kefe, rongy stb.)	2 db
	Szék	2 db		Lábtörő	2 db
	Kerek asztal	1 db		Különféle konyhafelszerelési tárgyak (pl. dugóhúzó, fakanál)	2 db

			Villánként		
Konyha				Televízió	1 db
	Konyhaasztal	1 db		Televízióállvány	1 db
	Konyhaszekrény	1 db		Lemezjátszó	1 db
	Konyhai ülőke	1 db		Hűtőgép	1 db
	Fásláda	1 db		Parkettkeféző gép	1 db
	Szemétkgyűjtő	1 db		Porszívógép	1 db
				Írógép	1 db
Előszoba				Ventilátor	1 db
	Előszobafal	1 db		Kerti garnitúra	1 db
	Szék	2 db		Zászló	1 db
	Asztal	1 db		Kerti felszerelés	2 db
	Futószőnyeg (spárpa)	1 db			

Megjegyzés: A lakások berendezésénél csak az a szempont vehető figyelembe, hogy a lakás az operatív követelményeknek megfeleljen, a legalizáló kívánságai nem.

[CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 4. archival box 64., 15–18.]

¹ Az ügynöki találkozók helyszíneit is lokalizáló feldolgozásra talán a legkorábbi példa: Markó György: *A Kalef. A Moszkva téri galeri története, 1964–1965*. Budapest, H&T Kiadó, 2005. A témánkkal kapcsolatos első áttekintő tanulmány: Petrikné Vámos Ida: Az állambiztonsági szervek konspirált és találkozási lakásai. In: *Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére*. Szerk. Horváth J. András. Budapest–Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2008. 313–324.

² A különböző belügyi objektumokról vezetett B-dossziék közül eddig csak mutatóba került néhány darab a levéltárba. Ezekről, illetve az ötvenes évek módszereiről lásd Takács Tibor: Jó szerencse, és minden más – egy „T” lakás története az ötvenes években. (*ArchivNet* http://www.archivnet.hu/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=172 (Utolsó letöltés: 2010. október 25.) című cikkét.

³ A belügyi meghatározás szerint: Az állambiztonsági szervek fedés alatt működtetett bérleménye, amelyet hálózati személyek, SZT-állományú tisztek fogadására, operatív akciók lefolytatására, ellenséges objektumok, személyek időszakos megfigyelésére használnak. Lásd Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 4.2. 10-22/22/1976. A konspirált villák, lakások, figyelő és tartózkodási helyek, találkozási lakások létesítésének, szervezésének felhasználásának szabályzata kiadására szóló 22/1976. (XI.24.) számú belügyminiszteri parancs.

⁴ A belügyi meghatározás szerint: A találkozási lakás természetes vagy jogi személy tulajdonát, bérleményét képező olyan helyiség, amelyet a bérlő vagy tulajdonos írásbeli (szóbeli) megállapodás alapján a Belügyminisztérium a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei rendelkezésére bocsát ellenszolgáltatásért vagy nélkül (...) hálózati személyek fogadására, operatív akciók, figyelések bonyolítására. ÁBTL 4.2. 10-22/22/1976.

⁵ A legdrágább akasztás. A Rajk-per költségei. In *Száz rejtély a magyar kommunizmus történetéből*. Főszerk. Halmos Ferenc. Budapest, Gesta Könyvkiadó, 2004. 70–71.

⁶ *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2 vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Szerk. Haraszi György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina, 2007. 9.

⁷ ÁBTL 4.2. 2-4911/1953. Konspiratív lakások központi nyilvántartásáról és ellenőrzéséről szóló 4/1953. (XI/5.) számú parancsa a belügyminiszter I. helyettesének.

⁸ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-7968/63. Feljegyzés a T- és K-lakások számáról, 1963. szeptember 12. (52. d.)

⁹ Central European University, Open Society Archives (CEU HU OSA) 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 2. archival box 34. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 22. sz. utasítása, 1956. július 10. Az eredeti parancsok fénymásolata az intézmény honlapján is elérhető.

¹⁰ Takács Tibor: i.m.

¹¹ Ilyen igazoló jelentésnek is értelmezhető önéletrajzi részeket olvashatunk a belügyi állomány tagjainak fogyatéki anyagaiban, ahol a személyi adatlapokon külön sorok szolgálták az 1956-os tevékenység rögzítésére.

¹² CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 15. archival box 66. A jogtalan lakásfoglalások megszüntetése, „B” ingóságok visszaszerzése, 1957. március 12.

¹³ CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 13. archival box 18. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere első helyettesének 38. számú parancsa, 1957. augusztus 12.

¹⁴ A bizalmas kiadások kezelésére szolgáló pénzügyi keret. Korai szabályozásával kapcsolatban l. CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 3. archival box 30. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 105-2000/1953. számú utasítása, 1953. augusztus 19.

¹⁵ Az erre vonatkozó utalásban meglepően nagy összeg olvasható: „több ezer forintot juttatást adnak olyan ügynöknek, akiknek felderítő munkája... ezt nem teszi indokolttá...” CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 13. archival box 18.

¹⁶ A szabályzatok kidolgozására kijelölt személyek között több ismert állambiztonsági vezetőt is találhatunk: Nagy József alezredes (II/1. Osztály), Philip Tibor őrnagy (II/2. Osztály), Dénes István őrnagy (Külügyi Osztály), Harangozó Szilveszter százados (II/5. Osztály), Király István százados (Külügyi Osztály).

¹⁷ Ez a fordulat, elvárás visszatérően szerepel a MSZMP belügyminisztériumi szerveinek anyagaiban is. Tabajdi Gábor: „A szakmai munka segítése pártpolitikai eszközökkel” *Betekintő*, 2008/4. sz. <http://betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=99> (Utolsó letöltés dátuma: 2010. október 25.)

¹⁸ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 71-14086/58. Jelentés az 1958. november 1-jén meglévő és kizárt lakásokkal kapcsolatos kérdésekről, 1958. november 27. (52. d.)

¹⁹ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 71-14086/58. Jelentés az 1958. november 1-jén meglévő és kizárt lakásokkal kapcsolatos kérdésekről, 1958. november 27. (52. d.)

²⁰ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-6301/63. Jelentés a K- és T-lakások szervezésének, területi elhelyezkedésének, legalizálásának, felhasználásának és a lakások ellenőrzésének tapasztalatairól, 1963. július 12. (52. d.)

²¹ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-6301/63. Jelentés a K- és T-lakások szervezésének, területi elhelyezkedésének, legalizálásának, felhasználásának és a lakások ellenőrzésének tapasztalatairól, 1963. július 12. (52. d.)

²² ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-7968/63. Feljegyzés a T- és K-lakások számáról, 1963. szeptember 12. (52. d.)

²³ Az alább bemutatott címlista részletes feldolgozása megerősíti ezt a feltételezést.

²⁴ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. Jelentés a III/III. Csoportfőnökség lakásainak ellenőrzéséről a 057. és 33. számú parancs alapján, 1963. június 10. (52. d.)

- ²⁵ Az ilyen jellegű, a lebukás veszélyével járó helyzetek kiküszöbölése idővel beépült az állambiztonsági tananyagokba.
- ²⁶ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. Jelentés a III/III. Csoportfőnökség lakásainak ellenőrzéséről a 057. és 33. számú parancs alapján, 1963. június 10. (52. d.)
- ²⁷ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. Jelentés a III/III. Csoportfőnökség lakásainak ellenőrzéséről a 057. és 33. számú parancs alapján, 1963. június 10. (52. d.)
- ²⁸ A politikai elittekkel és a „klasszikus” ellenséges kategóriákkal foglalkozó állambiztonsági részleg.
- ²⁹ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. Jelentés a III/III. Csoportfőnökség lakásainak ellenőrzéséről a 057. és 33. számú parancs alapján, 1963. június 10. (52. d.)
- ³⁰ ÁBTL 4.2. 10-26/9/1970. Az új lakbérrendelet kapcsán a K-lakások felmérésével kapcsolatos feladatokról szóló 09/1970. (XI.26.) számú BM I. főcsoportfőnöki utasítás.
- ³¹ Az összefoglalók a lakásokkal kapcsolatban csak házsámokat tartalmaznak. (Pontos cím [emeletszám, ajtó] csak néhány kivételes esetben fordul elő az iratokban.) A találkozási helyek pontos azonosítása ezen dokumentumok alapján tehát nem lehetséges. Így e „szigorúan titkos” minősítésüket elvesztett listák publikálása az egykori ingatlanok mai tulajdonosainak nem okozhat „kellemetlen” felismerést. A címlista kutatásunk szempontjából csak a Budapesten belüli elhelyezkedés miatt lényeges.
- ³² ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. Jelentés a III/III. Csoportfőnökség lakásainak ellenőrzéséről a 057. és 33. számú parancs alapján, 1963. június 10. (52. d.)
- ³³ CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 4. archival box 64. A konspirált és találkozási lakások használatának és anyagi ellátásának szabályzata, 1964. december 1.
- ³⁴ ÁBTL 4.2. 10-26/5/1967. A K- és T-lakások, villák, figyelőhelyek, üzlethelyiségek részére a BM Külügyi Osztály által kiadott berendezési és felszerelési tárgyak leltározásáról szóló 05/1967. (X.30.) számú BM I. főcsoportfőnöki utasítás.
- ³⁵ Ezek az ingatlanok valószínűleg nem szerepeltek a statisztikákban, illetve az alábbi címlistában.
- ³⁶ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. 1967. Jelentés a 0031. számú parancs alapján a III/III. csoportfőnökség K-lakásainak tapasztalatairól, 1967. június 28. (52. d.)
- ³⁷ CEU HU OSA 357-2-1 (BM Parancsgyűjtemény) 8. archival box 52. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0016. számú utasítása, 1968. december 5.
- ³⁸ Elsősorban a külföldi utazásokra és kapcsolatokra vonatkozó információk.
- ³⁹ Azaz az ifjúsági elhárítás.
- ⁴⁰ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-38/8/72. Kimutatás volt T-lakástulajdonosokról, akiket 1967 után zártak ki, és Budapest I., V., VI., VIII. és XI. kerületeiben laktak, 1972. július 3. (52. d.)
- ⁴¹ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-203/1974. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség szervei által Budapest területén használatban lévő T- és K-lakások területi, cím szerinti elhelyezkedéséről, főbb mutatóiról, valamint a foglalkoztatott hálózati személyek számáról az 1974. június 30-i adatok alapján, 1974. október 22. (52. d.)
- ⁴² A XVII–XXII. kerületekben a forrás alapján 1974-ben nem volt K-, illetve T-lakás.
- ⁴³ ÁBTL 4.2. 10-22/22/1976. A Belügyminisztérium állambiztonsági szervei konspirált villái, lakásai, állandó figyelő- és tartózkodási helyei, találkozási lakásai létesítésének, szervezésének, felhasználásának szabályzata kiadására szóló 22/1976. számú belügyminiszteri parancs.
- ⁴⁴ ÁBTL 4.2. 10-22/8/1978. Az állambiztonsági szervek B-ellátmány, K- és T-lakásgazdálkodási szabályzatának kiadásáról szóló 8/1978. (V.2.) számú belügyminiszteri parancs.
- ⁴⁵ Az oktatófilmek őrzési helye: ÁBTL 4 9. Részleteket tartalmaz: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (DVD). Budapest, 2007, Arcanum Adatbázis Kft.
- ⁴⁶ *Az ügynökök élete.* (magyar dokumentumfilm, 82 perc, 2004) Rendező: Papp Gábor Zsigmond. http://port.hu/pls/fi/films.film_page?i_film_id=66529
- ⁴⁷ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. 64-203/1974. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség szervei által Budapest területén használatban lévő T- és K-lakások területi, cím szerinti elhelyezkedéséről, főbb mutatóiról, valamint a foglalkoztatott hálózati személyek számáról az 1974. június 30-i adatok alapján, 1974. október 22. (52. d.)
- ⁴⁸ A részletes címlistát, illetve a térképeket lásd a „Fehér Hollók” munkacsoport honlapján. (www.hollok.hu)
- ⁴⁹ ÁBTL 1.11.10. Nytsz. 653/6. sz. n. 1967. Jelentés a 0031. számú parancs alapján a III/III. csoportfőnökség K-lakásainak tapasztalatairól, 1967. június 28.
- ⁵⁰ Elírás az eredetiben. Valószínűleg a BM III/2. Osztályra akart utalni a szerző.
- ⁵¹ Az állambiztonsági iratokban megfigyelhető gyakorlat szerint egy-egy részleg elnevezését visszavetítették a korábbi időkre is. Itt minden bizonnyal a belső reakció elhárításról van szó, amellyel 1957-1962 között a BM II/5. Osztály foglalkozott.
- ⁵² Diplomáciai Testületet Ellátó Igazgatóság.
- ⁵³ Itt valószínűleg a BM II/5-c, III/III-1-c, majd III/III-2-a alosztályról van szó, mely az egyházak körében történő elhárítást végezte.
- ⁵⁴ Itt valószínűleg a BM II/5-f, III/III-1-f, majd III/III-2-b alosztályról van szó, amely az ifjúság közötti ellenséges elemek felderítését végezte, de feladatkörében szerepelt egyházakkal szembeni elhárító tevékenység is, elsősorban az ifjúság és a szerzetesrendek körében. Lásd ÁBTL 2.8.1. 6328.
- ⁵⁵ Körzeti megbízott.